

NORMKREATIVITET

I FÖRSKOLAN

– om normkritik och vägar till likabehandling

TEXT: Karin Salmson & Johanna Ivarsson

ILLUSTRATIONER & FORM: Emili Svensson

Normkritik är ett relativt nytt kunskapsområde, liksom normkreativitet, det vill säga handlingar och förhållningssätt i syfte att förändra normerna. Det här är också, i skrivande stund, den första boken i sitt slag. Därför tar vi gärna emot dina tankar och åsikter om innehåll och övningar. Hör av dig till oss via förlaget på normkreativitet@olika.nu med eventuell feedback!

Normkreativitet i förskolan
– om normkritik och vägar till likabehandling

© Karin Salmson & Johanna Ivarsson

Formgivning: Emili Svensson
Illustrationer: © Emili Svensson
Första upplagan, första tryckningen
Tryck Lettland 2015

ISBN: 978-91-87413-11-7

Dela tankar och inspiration på Facebookgruppen *Normkreativitet i förskolan* och hitta info på www.normkreativitet.se. Författarna föreläser och utbildar gärna i normkreativt arbetssätt! Kontakta dem via förlaget på normkreativitet@olika.nu.

Författarna vill rikta ett varmt tack till Anette Bergmash, Anna Lundén, Jasna Kumric, Linn Alenius, Lottie Sköld och Sofie Olovsson, för värdefull feedback under manusarbetet, samt till Linnea Lundborg och Åsa Sterner för språkgranskning och korrektur. Ett särskilt tack till Maria Hulth och Marie Tomičić för djupgående läsning som lyft boken ett extra steg!

Vi vill också tacka de forskare som nämns i boken, som underlättat vårt arbete och fördjupat vår kunskap. Även tack till Ibn Rushd, Judiska församlingen i Stockholm, Malmö romska idécenter samt Sametinget som varit till hjälp för att ta fram för förskolan relevanta högtider och beskrivningar av olika trosuppfattningar och kulturer.

I boken finns det en hel del citat. Dem har vi samlat på oss i vårt arbete och de kommer från förskolepedagoger, lärare, barn och föräldrar samt människor som arbetar normkreativt med barn utifrån ett normkritiskt perspektiv.

INNEHÅLL

Välkommen in i en normkreativ värld!	10
Bokens upplägg	14
Om övningarna	15

DEL 1

Kapitel 1: <i>Varför ska vi arbeta med normer?</i>	22
Kapitel 2: <i>Förskolans normbygge</i>	34
Kapitel 3: <i>Makt & motstånd</i>	54
Kapitel 4: <i>Likabehandlingsplanen</i>	64
Kapitel 5: <i>Lässtunden som normbyggare</i>	74

DEL 2

Kapitel 6: <i>Åldersnormer</i>	90
Kapitel 7: <i>Kropp- & funktionsnormer</i>	110
Kapitel 8: <i>Sexualitetsnormer</i>	136
Kapitel 9: <i>Familjenormer</i>	160
Kapitel 10: <i>Etnicitetsnormer</i>	176
Kapitel 11: <i>Genusnormer</i>	194
Kapitel 12: <i>Könsnormer</i>	222
Kapitel 13: <i>Tros- & religionsnormer</i>	232
Kapitel 14: <i>Socioekonomiska normer</i>	250
FÖRSKOLEÅRETS HÖGTIDSKALENDER	260

DEL 3

Kapitel 15: <i>Hjälpfaktorer</i>	266
Kapitel 16: <i>Risikfaktorer</i>	286
Kapitel 17: <i>Fysiska & sociala rum</i>	294
Kapitel 18: <i>Kreativitet som smittor & förändring över tid</i>	304
Efterord: <i>Varför det brinner i hjärtat & knutarna</i>	312
Litteraturtips	314
Om oss som har skrivit boken	324
CHECKLISTA FÖR BEMÖTANDE	326
CHECKLISTA FÖR BOKHYLLAN	328

VÄLKOMMEN IN I EN NORMKREATIV VÄRLD!

Att arbeta med normer är roligt! Vi kliver in i en dimension där vi får syn på saker vi inte sett förut. Nya insikter ger oss ny energi och vi upptäcker att många små förändringar gör stor skillnad. Det normkritiska perspektivet låter oss vara kreativa, lämna det invanda och tänka nytt. Att vara normkreativa, helt enkelt.

DET NORMKRITISKA PERSPEKTIVET på förskolan handlar om att ha ett barnperspektiv. Varje barn ska få möjlighet att utvecklas som individ, så att begränsade normer och förväntningar inte styr barnets utveckling. Varje unge ska få större handlingsfrihet och fler möjligheter. Det normkritiska perspektivet är en viktig del av förskolans demokratiska arbete.

I bokens undertitel skriver vi "vägar till likabehandling". Det gör vi för att det finns många vägar. Det handlar inte om ett rätt sätt, utan att öppna upp för en process på er förskola eller för dig som yrkesmänniska där målet är att få en levande likabehandlingsplan, som tillåter alla att vara lika olika. Att arbeta kreativt med normer i vardagen handlar inte bara om att det är kul, utan är direkt kopplat till grundtankarna med likabehandlingsplanen.

Människor är olika och närmar sig nya områden på olika vis, en del med energi och nyfikenhet, andra med osäkerhet. Någon med ett "Äntligen!" medan vissa suckar lite och undrar hur detta nya ska kunna få plats i en redan överfylld vardag. Poängen med de kunskaper och förhållningssätt som boken samlar är att de ska inspirera och hjälpa er som pedagoger att uppnå redan existerande mål. De ska vara ett verktyg i vardagen för att göra det ni redan gör, vill eller försöker göra i ert arbete på förskolan.

En del som läser boken vet säkert vad det normkritiska perspektivet innebär. För andra är det helt nytt. Ytterligare en del har ett hum, men undrar hur kunskapen ska översättas till vardagen på förskolan. Vi hoppas att boken kan ge er energi och inspiration, oavsett var ni står. Kanske börjar energin spira i ett nytt sätt att ta sig an arbetet på förskolan. Kanske får ni känslan av att vara med och bidra till något som faktiskt

kan påverka både barnens och vår gemensamma framtid till det bättre. Eller så kan boken helt enkelt skänka den simpla storheten i att skratta tillsammans i en samarbetsövning och se att alla barnen är med, på lika villkor. Vår erfarenhet efter att ha arbetat ute i förskolor och med pedagoger under många år är att de flesta behöver mer kunskap om hur ett normkritiskt perspektiv kan ta sig uttryck i praktiken. Inte så konstigt eftersom det är ett relativt nytt kunskapsområde och inte lika etablerat som genus- och jämställdhetsarbetet. Därför har vi lagt stort fokus just på olika praktiska övningar, för vi tror att den normkreativa förändringen börjar i handling, när vi börjar göra på nya sätt.

Normkritiken är ett perspektiv som hjälper oss att se normer och deras konsekvenser. För att förändra normer krävs det dock handling, och det är vad vi kallar för normkreativitet.

Vi hoppas att den här boken ska ge nya redskap för vardagen. Men vi kan inte ge en handlingsplan för varje enskild verksamhet eller övningar som passar för varje barngrupp, utifrån just de barnens behov. Olika förskolor brottas med olika saker, och det uppstår alltid nya situationer och ställningstaganden. Med er kunskap och erfarenhet om barngruppen hoppas vi att den här boken ska ge er inspiration till hur just ni ska kunna arbeta utifrån ett normkreativt förhållningssätt på er förskola.

Det normkritiska perspektivet är det som hjälper oss att få syn på och granska existerande normer och är ett nödvändigt första steg, men det är sedan som det riktigt roliga börjar: kreativiteten. Vi brukar kalla steg två för normkreativitet. Det är normkreativiteten som leder oss in i förändring

av normer och det normsystem vi har idag. En utmaning i arbetet med normer är att så fort vi belyser dem så förstärks de. Talar vi till exempel om hur det fungerar för en viss grupp människor på förskolan, har vi ju plötsligt sorterat in barn efter just det som vi försöker komma bort ifrån. Ibland tittar vi på normer som ännu inte blivit aktiva för barnen. Det är till exempel inte alls säkert att barn delar in varandra efter hudfärg på samma sätt som vuxna gör, eller delar in kärlek i olika typer. Då blir det extra viktigt hur vuxna hanterar den eller det som utmanar en norm, att normutmaningen får vara självklar istället för att problematisera den. Vi är dock övertygade om att vi inte har något annat val än att prata om och lyfta upp olika normer och grupper i samhället till dess att de normer vi har idag har vidgats och förändrats. Vår förhoppning är ju att framtidens förskolepedagoger en dag ska titta tillbaka på den här boken som en lustig kvarleva.

För egen del kan vi säga att det normkreativa arbetet har gett oss en otrolig drivkraft, samtidigt som det både utmanar och ständigt utvecklar oss. Vi som har skrivit den här boken brinner för att alla barn ska få känna att de duger precis som de är, att de accepterar andra som de är och får möjlighet att utvecklas utan begränsningar. Under åren har vi fått möjlighet att fördjupa vår kunskap i de här frågorna, samtidigt som vi fått en massa erfarenheter både av vad som sker när vi inte jobbar normkreativt och vad som kan hända när vi gör det. Just därför kändes det nästan som ett måste att skriva den här boken, eftersom vi tillsammans med er som arbetar på förskolan vill vara med och bidra till en bättre framtid, för alla barn.

Med hopp om en givande läsning!

Karin Salmson & Johanna Ivarsson, Skåne, våren 2015

Pst! Är du nyfiken på vilka vi är som skrivit boken kikar du längst bak!

Övningarna är framtagna i samverkan med förskolepedagoger.

BOKENS UPPLÄGG:

BOKEN ÄR UPPDELAD i en inledande del (kapitel 1–5) där vi tar upp grunderna för det normkritiska perspektivet. Som ett exempel på hur vi enkelt kan arbeta normkreativt på förskolan finns ett kapitel om lässtunden.

I nästa del (kapitel 6–14) kliver vi ännu djupare in i det praktiska arbetet och tittar på hur arbetet med normerna i förskolan kan se ut rent praktiskt. Dessa normer är främst hämtade från diskrimineringslagen. Här finns också en högtidskalender för förskoleåret.

I den tredje delen (kapitel 15–18) fokuserar vi på andra faktorer som påverkar ert arbete med normkritik, såsom riskfaktorer och vad som hjälper er generellt att vidga förskolans normer. Kapitel 18 handlar om implementering, att införa kunskaperna i vardagen på förskolan. Vi avslutar med ett efterord, litteratur- och resurstips samt två checklistor.

Vi är medvetna om att normerna vi tar upp är överlappande. Familjenormer sitter ihop med sexualitetsnormer som sitter ihop med könsnormer. Och kroppsnormer med könsnormer och etnicitetsnormer, etcetera. Det innebär att vi, trots att vi har valt att dela upp normerna i den här boken för tydlighetens och läsbarhetens skull, behöver jobba med alla normer och gärna göra det överlappande. En del övningar kan därför passa för arbete med flera normer.

I slutet av kapitlen finns det både övningar för personalgruppen och övningar som ni kan göra med barnen på förskolan. I marginalerna hittar du praktiska tips och fakta.

OM ÖVNINGARNA

Till de flesta kapitlen finns tips på aktiviteter och övningar. Detta eftersom vi vet att förändring sker när vi använder både kroppen och knoppen, och faktiskt gör. Därför är det viktigt att ta steget från teori och kunskap in i handling. En del av övningarna riktar sig till er pedagoger, andra är det tänkt att ni ska göra med barnen. En del av övningarna passar de allra äldsta barnen, och en del kan anpassas efter mognadsnivå. När det gäller de barn som av olika anledningar (som ålder eller en funktionsförutsättning) inte har ett språk eller förmåga till så stor förståelse, handlar normkreativiteten framförallt om vårt eget förhållningssätt. Det vill säga inte lika mycket om konkreta övningar tillsammans med barnen, som hur pedagogen är mot och pratar med barnen. Då blir reflektionsoövningarna samt CHECKLISTA FÖR BEMÖTANDE i kapitel 2 ett viktigare verktyg än barnövningarna. Det kan ändå vara en god idé att titta på de olika teman som varje kapitel belyser och försöka hitta sånger, ramsor och annat som kan fungera till de yngsta.

När det kommer till övningarna i boken är det viktigt att tänka på några saker. Dels att anpassa övningarna för just er barngrupp – oavsett funktions-, koncentrations- eller kommunikationsförmåga behöver alla barn kunna delta i övningen på något sätt (ibland med hjälp av assistent). Dels att som vuxen delta i övningen så mycket som möjligt. Dessutom är det viktigt att ha en tydlig början och ett tydligt slut på övningen med ett ihopsamlade samtal efteråt. Det sistnämnda gäller oavsett om det går att ha längre samtal med reflektioner eller endast en kort mening, ett ord eller en ramsa. Tänk gärna på att också försöka ta andemeningen från övningen och lägga in det i det dagliga bemötandet av barnen.

Kapitlen har olika många övningar, vilket inte reflekterar normens relevans. En del normer är helt enkelt enklare att vidga via övningar. Andra normer kan arbetas med via förhållningssätt och agerande i vardagen, snarare än en övning.

När vi talar om "yngre barn" i boken menar vi barn som av olika anledningar (ålder eller annat) inte har fullt utvecklad reflektions- eller verbal förmåga.

I övningar som har med kropp och beröring att göra är det extra viktigt att vi inte tvingar med de barn som inte vill delta. Är vägran att delta återkommande för vissa barn är det något som personalen kan behöva titta på orsaker till, men lösningen är hur som helst inte att tvinga ett barn till fysisk kontakt.

Vi vet att ni som läser är kreativa, eftersom förskolans verksamhet och barn i sig kräver kreativitet. Vi vet också att ni har erfarenhet, en del av många år i förskolans värld, andra från andra håll. Så vi tror att ni pedagoger på förskolan tillsammans kan avgöra vilka övningar och aktiviteter som passar just er barngrupp. Men tänk på att övningar alltid ska anpassas så att alla kan delta likvärdigt, särskilt med tanke på olika funktionsförutsättningar. Även här litar vi till er kreativitet och att ni kan inspireras av våra olika förslag genom boken. En annan sak att ha i bakhuvudet när ni väljer övningar att göra, är att så länge barnen inte själva är medvetna om vissa normer, som till exempel de kring kön och vilka saker flickor och pojkar "får" göra, är det bra om vi låter barnen befinna sig i sin normfria värld så länge som möjligt och inte via övningarna lyfter fram eller problematiserar något som barnen ännu är omedvetna om. ♦

Även om vi trycker på att handling är en viktig del av att kliva in i normkreativitet är reflektion också en avgörande ingrediens. Det behövs tid för att reflektera och analysera, både enskilt och i grupp. För att reflektionen inte ska försvinna är det bra att skriva ner den. När du arbetar själv föreslår vi en reflektionsdagbok och när ni arbetar i grupp bör reflektionerna sparas i en pärm. Det gör att det arbete ni utför dokumenteras, kan utvärderas och användas av er igen i er process samt i arbetet med likabehandlingsplanen.

I den här boken använder vi *hen* när könsidentiteten inte är känd eller inte relevant. Vi använder också *en*, som ersättning för *man*.

DEL 1

I bokens första del går vi igenom grunderna för det normkritiska perspektivet och tittar på hur normer byggs på förskolan. Vi fokuserar också på lässtunden som ett konkret och normkreativt sätt att vidga normer via litteraturen.

Kapitel 1: Varför ska vi arbeta med normer?

Kapitel 2: Förskolans normbygge

Kapitel 3: Makt & motstånd

Kapitel 4: Likabehandlingsplanen

Kapitel 5: Lässtunden som normbyggare

Kapitel 1

Varför ska vi arbeta med normer?

Diskrimineringslagen förbjuder diskriminering som har samband med kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsförutsättning, sexuell läggning eller ålder.

Kapitel 1 Varför ska vi arbeta med normer?

I det här kapitlet tittar vi på varför det normkritiska perspektivet är så viktigt på förskolan. Och vad som händer när vi inte arbetar med att vidga normer.

GENOM ATT ARBETA med normer i förskolan bidrar ni till att barn får utvecklas som de unika individer de är, utan att begränsas av föreställningar om de olika grupper de ingår i (som till exempel kön, funktion, etnicitet). Dessutom bidrar arbetet till ett ökat handlingsutrymme för alla, även de vuxna på förskolan. Det normkreativa arbetet är en del av demokratiarbetet på förskolan. När ni arbetar med normer synliggör och konkretiserar ni de grundläggande demokratiska värdena såsom *”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med de svaga och utsatta”*, som det står i läroplanen för förskolan. Och ni bidrar till att minska mobbning och diskriminering.

Normkritik handlar om att få syn på vilka osynliga regler och förväntningar som styr oss. De här reglerna och förväntningarna är det som utgör normerna. De påverkar våra val och vår utveckling, till exempel vad barn väljer att leka med på förskolan eller idéer om vem som kan bli kär i vem. Normerna styr också vad vi upplever som önskvärt och vad som ger status, och vilka förväntningar vi har på andra och oss själva. Konsekvensen av att normer finns kan lite förenklat förklaras med att vi sorterar in människor i olika fack, där de antingen ses som avvikare och utanför normen, eller som någon innanför normen. Att vara ”inom norm” ger fördelar. Till exempel är det ingen som ifrågasätter förmågan att vara en god förälder på grund av heterosexualitet, medan

vissa fortfarande motsätter sig två föräldrar av samma kön, just bara för att de är homosexuella. Och det är tyvärr enklare att få en anställning om du heter Klara Svensson än om du heter Nahla Muhammad. Normkreativitet handlar om att med kreativt handlande göra normerna större och bredare så att alla får plats, så att handlings- och utvecklingsutrymmet ökar för alla individer.

Normer är inte absoluta. De förändras över tid och kan vara olika på olika platser på jorden. De är också olika på olika nivåer. Vissa gäller övergripande för hela samhället, medan vissa normer gäller för en grupp: som att en förskolepedagog ”är” en kvinna. Normer är ofta oklara, vi kan se det som att normer har en kärna som vi kan vara mer eller mindre nära. När det gäller familjenormer är den biologiska kärnfamiljen närmast kärnan, medan till exempel adoptivfamiljen står strax utanför och regnbågsfamiljen med samkönade föräldrar är långt från kärnan. En människa är sällan helt utanför normerna, eller helt innanför.

Normer är som outtalade regler som påverkar hur och vad vi gör, tänker eller förväntas göra samt påverkar vad som ger status och makt. Normerna blir tydliga främst när vi bryter mot dem och leder ofta till utanförskap av något slag, och inte sällan till diskriminering. Normer finns både på en samhällelig nivå och i mindre grupper. Normer sammanfaller ofta med det som majoriteten är eller gör.

Att arbeta utifrån ett normkreativt förhållningssätt handlar om att utgå från att det hela tiden finns flera aktiva normer, alltså att ha det som kallas ett intersektionellt perspektiv.

Enligt läroplanen för förskolan ska alla som verkar i förskolan i den dagliga verksamheten tydliggöra de grundläggande värden som anges i förskolans läroplan, hålla dem levande i arbetet med barnen samt klart ta avstånd från det som strider mot dessa värden. Med de grundläggande värdena menas: *”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta.”*

Lpfö 98, reviderad 2010

Ett normkreativt förhållningssätt är intersektionellt, vilket betyder att vi förhåller oss till att människor påverkas av flera olika normer samtidigt. Det kan också kallas norm-samverkan.

Normerna i boken bygger på diskrimineringslagen. Men med tillägg för kroppsnormer, familjenormer och socioekonomiska normer, som också är relevanta för likabehandlingsarbetet på förskolan.

Läroplanen för förskolan är verksamhetens ledstjärna. Ett suveränt verktyg att läsa och ta ut riktning med samt koppla ihop med det ni gör med barnen, varje dag. Var det länge sedan du läste läroplanen? Eller är du mitt i en utbildning som ska leda dig in i förskolans värld och har inte läst den än? Då rekommenderar vi att du plockar fram den.

Den här boken hjälper dig att levandegöra likabehandlingsplanen som finns på er förskola. Likabehandlingsplanen är ju er handlingsplan för arbetet med normer. Det kan därför vara en bra idé att plocka fram den för att påminnas om vad som står i den, och fundera över vilka utmaningar den presenterar och/eller om den behöver bearbetning.

Det betyder att vi inte bara styrs av normer utifrån vilket kön vi har eller anses ha, utan att vi även påverkas av normer utifrån vilken etnicitet vi har, vilken sexuell läggning vi har, vilken tro vi har, etcetera. Det kan innebära en sak att vara en man med en funktionsnedsättning i vårt samhälle, och en annan sak att vara en kvinna med en funktionsnedsättning. (När det kommer till handikappersättning är det till exempel vanligare att Försäkringskassan beviljar kvinnor det lägsta beloppet och män det högsta, enligt SCB 2013.) I den här boken utgår vi i varje kapitel ifrån ett normområde, men i verkligheten överlappar dessa normer varandra.

Ett normkreativt förhållningssätt tar hänsyn till att ett barn både kan vara tjej, etniskt svensk, heterosexuell och ha en funktionsnedsättning eller att någon kan vara både troende, transsexuell samt komma från en resursstark familj. Genom att vara medveten om många olika sidor hos individen så kan vi bemöta människor på ett individuellt plan och ta hänsyn till flera delar av livet samtidigt.

RÄTTEN ATT VARA OLIKA

En återkommande reaktion när vi jobbar med att vidga normer är frågan: "Ska alla bli likadana nu eller?" Det är ett missförstånd. Att vidga normer handlar om att vi ska få vara olika, utan att någon höjer på ögonbrynen och utan att vi behandlas sämre för att vi inte är på ett visst sätt. För det finns ju också många som aktivt väljer andra vägar än de som normen erbjuder, som trivs med den frihet och den styrka det kan ge att inte vara som "alla andra". Så ska det naturligtvis få fortsätta vara. Liksom att det ska vara helt okej att fortsätta följa normen om en vill det. Det vi ska ta bort är de negativa effekterna av annorlundaskapet. Och istället

börja förutsätta och värdera olikhet, och se varje individ, barn och kollega, som en resurs utifrån hens egenskaper och erfarenheter.

Ibland i diskussioner uppstår en känsla av att om du tillhör majoriteten och är inom norm, till exempel är en vit medelålders heterosexuell kvinna med familj, är det "fel" i sig. Men det är det så klart inte. Däremot är det viktigt att vara medveten om att du ingår i en majoritet, och att det som kan framstå som självklart för dig inte behöver vara det för andra. Samt att du, när du uppfyller en norm, får ta del av vissa privilegier, vare sig du vill det eller inte. Kanske har du lättare att få en bostad, ett jobb eller ett leende i busskön.

Det kan så klart också vara påfrestande att inse att vi på olika vis bidrar till att förstärka eller utmana normer, när vi så att säga bara "är som vanligt". Det kan handla om sådant som hur vi klär oss. På många förskolor har kvinnorna liknande kläder och kroppsspråk. Om det arbetar några män på förskolan särskiljer sig deras sätt att uttrycka sig med kläder eller kroppsspråk sannolikt från kvinnornas. Kanske kan det finnas anledning att själv vara nyfiken på nya intresseområden, sätt att klä sig, göra och vara? Ibland kan reaktioner på normkritik komma från känslan av att förlora något. "Ska jag inte få sminka mig längre, bara för att jag är kvinna?!" Men det är inte vad perspektivet handlar om, utan om att *alla* som vill sminka sig ska ges möjlighet till det. Att lägga till, inte ta bort. Och kanske leder den här processen samtidigt till att fler vill utmana sig själva, och sina föreställningar om vad som är möjligt – testa nytt och upptäcka nya sätt att vara på som känns rätt, bra och utvecklande. Kanske vill någon utforska känslan av att inte använda smink, om hen annars alltid gör det? Kanske vill någon som alltid har byxor testa att ha kjol?

Tycker du att saker är bra som de är? Att de normer vi har är oproblematiska? Känner du dig inte hemma i de resonemang som förs i den här boken? Fundera över hur du då ska kunna uppfylla läroplanens mål och syfte med de verktyg och den position som du har idag samt hur du ska arbeta i enlighet med förskolans uppdrag. Prata med någon kollega eller verksamhetsansvarig om dina tankar och känslor. Att arbeta med de här frågorna är ju inte valfritt, det handlar ju om att följa läroplanen och lagen.

Alla barn ska ges lika värde och ingen får diskriminera ett barn.

Barnkonventionen, artikel 2

När vi pratar normer ska vi INTE lyssna på magkänslan! Den där första impulsen att rygga tillbaka inför det som upplevs som avvikande och annorlunda måste motas bort med medvetenhet, nya erfarenheter och handlingar.

Normer påverkar både barn och vuxna. En del normer får dock störst effekt på vårt vuxna liv, som könsnormer vars grund läggs i barndomen och ger effekt på sådant som lön när vi är vuxna.

DAGENS NORMER LEDER TILL MOBBNING

Även om fokus inte ligger på att kritisera har ordet normkritik relevans. Vi måste ställa oss kritiska till hur det fungerar idag, av den enkla anledningen att normsystemet leder till mobbning och diskriminering. Skolverket slog år 2009 i rapporten *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?* fast att diskriminering, trakasserier och kränkningar kan spåras till de normer som finns i förskolan (och skolor). Skolverket pekar på hur barnen socialiseras in i ett normsystem som bygger på idén om NORMALITET kontra AVVIKELSE. Vilket alltså leder till diskriminering, trakasserier och mobbning. När vi ser vissa saker som "normala" och andra som "onormala" skapas både gränser och hierarkier mellan olika sätt att vara. För att kunna definiera sig eller någon annan som innanför eller utanför en normgräns behöver också dessa gränser upprätthållas. Vilket skapar en grogrund för mobbning och trakasserier.

Skolverkets rapport pekar också på att ett TOLERANSPEKTIV inte har den goda effekt som vi först kanske tror. Det är detta perspektiv som generellt gäller i både förskola och på skolor idag. Det kanske inte låter så fel att vara tolerant. Problemet är att det finns en maktaspekt, som handlar om att de inom en norm ska tolerera dem som är utanför. Det skulle kunna kallas TOLERANSMAKT. Den som är inom normen har makten och kan välja att tolerera den som är utanför, eller inte. Tänk dig till exempel att du på förskolan skulle förklara för barnen att familjer som har en pappa och mamma, som lever ihop, är lika mycket värda som andra familjer och därför ska tolereras! Eller att ett afrosvenskt barn ska tolerera att det i samhället idag finns människor som är vita. Att människor i rullstol ska tolerera att det finns de som går på sina ben. Det är tankar så främmande att de nästan blir komiska, vilket synliggör att det är den som är innanför normen som har makten att tolerera, och att den makten är så självklar att den ofta blir osynlig.

Den som tolereras hamnar inte heller innanför normen, utan i ett TOLERANSRUM som den som har toleransmakten bestämmer ramarna för. Den med makt kan också förändra förutsättningarna för rummet och ta tillbaka sin tolerans. Just nu pågår till exempel en maktkamp kring

TOLERANSMAKT
att ha makten att tolerera eller att inte tolerera den som är utanför normen.

TOLERANSRUM
där den som tolereras "får vara" istället för att inkluderas i normen.

CHECKLISTA FÖR BOKHYLLAN

Kön & könsöverskridande identitet & uttryck	JA	NEJ	ANTAL
1. Finns böcker med en eller flera pojkar i huvudroll?	☐	☐	☐
2. Finns böcker med en eller flera flickor i huvudroll?	☐	☐	☐
5. Finns böcker där en pojke tar initiativ och löser problem?	☐	☐	☐
6. Finns böcker där en flicka tar initiativ och löser problem?	☐	☐	☐
7. Finns böcker där flickor är empatiska och omhändertagande?	☐	☐	☐
8. Finns böcker där pojkar är empatiska och omhändertagande?	☐	☐	☐
9. Finns böcker där flickor beskrivs med ord som snälla, söta eller fina?	☐	☐	☐
10. Finns böcker där pojkar beskrivs med ord som snälla, söta eller fina?	☐	☐	☐
11. Finns böcker där pojkar utmanar gränser och visar ilska?	☐	☐	☐
12. Finns böcker där flickor utmanar gränser och visar ilska?	☐	☐	☐
13. Finns böcker där flickor gråter och visar att de är ledsna?	☐	☐	☐
14. Finns böcker där pojkar gråter och visar att de är ledsna?	☐	☐	☐
15. Finns böcker där pojkar är modiga och uppfinningsrika?	☐	☐	☐
16. Finns böcker där flickor är modiga och uppfinningsrika?	☐	☐	☐
17. Finns böcker där pojkar är aktiva och handlingsorienterade?	☐	☐	☐
18. Finns böcker där flickor är aktiva och handlingsorienterade?	☐	☐	☐
19. Finns böcker där flickor har på sig kjol eller klänning?	☐	☐	☐
20. Finns böcker där pojkar har på sig kjol eller klänning?	☐	☐	☐
21. Finns böcker där flickor har på sig byxor?	☐	☐	☐
22. Finns böcker där pojkar har på sig byxor?	☐	☐	☐
23. Finns böcker där flickor har kläder i regnbågens alla färger?	☐	☐	☐
24. Finns böcker där pojkar har kläder i regnbågens alla färger?	☐	☐	☐
25. Finns böcker där flickor har långt hår och spännen eller tofsar?	☐	☐	☐
26. Finns böcker där pojkar har långt hår och spännen eller tofsar?	☐	☐	☐

Familj, sexuell läggning & vänskap

	JA	NEJ	ANTAL
27. Finns böcker som visar vänskap mellan flickor på ett positivt sätt?	☐	☐	☐
28. Finns böcker som visar vänskap mellan pojkar på ett positivt sätt?	☐	☐	☐
29. Finns böcker som visar vänskap mellan flickor och pojkar på ett positivt sätt?	☐	☐	☐
30. Finns böcker som visar en mamma som närvarande och omhändertagande förälder?	☐	☐	☐
31. Finns böcker som visar en pappa som närvarande och omhändertagande förälder?	☐	☐	☐
32. Finns böcker med barn som har en mamma och en pappa?	☐	☐	☐
33. Finns böcker med barn som har flera mammor och/eller pappor?	☐	☐	☐
34. Finns böcker med barn som har en förälder?	☐	☐	☐
35. Finns familjer där barn och föräldrar har samma hudfärg?	☐	☐	☐
36. Finns familjer där barn och föräldrar har olika hudfärg?	☐	☐	☐
37. Finns böcker där barn bor på en plats hela tiden?	☐	☐	☐
38. Finns böcker där barn bor på flera platser, t ex varannan vecka?	☐	☐	☐

Funktion, etnicitet & ålder

39. Finns böcker som speglar barn utan funktionsnedsättning på ett positivt och självklart sätt?	☐	☐	☐
40. Finns böcker som speglar barn med funktionsnedsättning på ett positivt och självklart sätt?	☐	☐	☐
41. Finns böcker där barn och vuxna med etniskt svensk bakgrund speglas på ett positivt och självklart sätt?	☐	☐	☐
42. Finns böcker där barn och vuxna med etniskt utländsk bakgrund speglas på ett positivt och självklart sätt?	☐	☐	☐
43. Finns böcker där barn och unga speglas?	☐	☐	☐
44. Finns böcker där gamla människor speglas?	☐	☐	☐

Detta är ett första steg i en analys av er bokhylla. Efter att du räknat behöver du också titta på hur olikheter gestaltas, om det sker på ett normvidgande sätt eller ej.

